

”Det är sällan att jag dricker kaffe”

Om utbrytningskonstruktionen från ett sydsvenskt perspektiv

David Håkansson

Inledning

Under senare år har talspråket kommit att spela en viktig roll i beskrivningar av olika grammatiska fenomen. Inte minst har talspråksdata utnyttjats för att utöka den gängse beskrivningen av svenskan när det gäller olika företeelser utanför den egentliga satsens ram. Men även när det gäller syntaktiska fenomen i trängre mening kan det finnas skäl att vända blicken bort från det standardiserade skriftspråket och anlägga ett perspektiv som kan komplettera den vedertagna beskrivningen av svensk fras- och satsstruktur. Det gäller inte minst regionala skillnader.

Inom svensk dialektologi har emellertid syntaktiska företeelser ofta fått stå tillbaka till förmån för beskrivningar av ljud- och formlära, och det har fått till följd att vår kunskap om svenskans syntax i regel bygger närmast uteslutande på standardspråkliga förhållanden. Ett exempel i sammanhanget är beskrivningen av svenskans platshållartvång. I modernt svenskt standardspråk måste subjektlösa bisatser inledas av *som* (se exempel (1) nedan). Bjerre (1935) påpekar dock att *som* kan saknas i sydsvenskt talspråk; attributiva relativsatser kan då istället inledas av *där* eller *här*, så som illustreras i exempel (2) nedan. Senare har det också kunnat påvisas att relativsatsliknande konstruktioner i sydsvenskt talspråk helt kan sakna inledare, vilket exemplifieras i (3) nedan. Vad bisatserna anbelangar har därmed dialektologiska förhållanden kunnat bidra till att teckna en mer mångfacetterad bild av svenskans platshållartvång (se vidare Håkansson 2012):

- (1) De TV-program {som/*Ø} lockar mig mest sänds alltid så sent.
(SAG IV:43)
- (2) a. känner du den flickan där kommer
b. den mannen där står har jag bestämt sett förut
(Bjerre 1935:1)
- (3) a. de hade kakor i en korg stod innanför
(Ask, Onsjö hd)
b. där är ingen bor nuförtiden
(Vinslöv, V. Göinge hd)

Även i denna artikel står bisatserna i fokus, men här ska jag inte uppehålla mig vid platshållartvånget utan istället rikta sökarljuset mot bisatser som fungerar som komplement i utbrytningskonstruktioner. Syftet med artikeln är att belysa hur utbrytningskomplementet i sydsvenskt talspråk kan ha en vidare repertoar av inledare än i standardspråket. Med utgångspunkt i dessa empiriska resultat ska jag också föra en mer allmän diskussion om utbrytningskonstruktionens struktur.

Artikeln är disponerad på följande sätt. Jag inleder med en kort bakgrund där jag diskuterar utbrytningskonstruktionen i stort. Därefter går jag vidare med att behandla utbrytningskomplementets inledning från en sydsvensk utgångspunkt. Utifrån resultatet av denna utredning gör jag sedan två utblickar, dels mot de nordiska språken i ett jämförande perspektiv, dels mot svenskans historia. Avslutningsvis för jag därefter en mer övergripande diskussion om utbrytningskonstruktionens struktur, innan jag sammanfattar mina slutsatser.

Utbrytningskonstruktionen

Med *utbrytning* avses en konstruktion av typen ”det är X som Y”. I en matrissats med ett opersonligt *det* som subjekt står som bundet subjektspredikativ till ett kopulaverb – företrädesvis *vara* – ett led för vilket talaren uttömmande anger att ett visst sakförhållande gäller. Det bundna subjektspredikativet utgör det *utbrutna ledet* i konstruktionen medan den övriga informationen ingår i en underordnad sats, *utbrytningskomplementet*:

- (4)
- a. Det var min chef [som vann tävlingen].
  - b. Det var i höstas [som ett nytt giftflarm gick på BT-Kemiområdet].
  - c. Det är rocken [som drar in i Skärsåtra].
  - d. Jag trodde så bestämt att det var kvinnorna [som du ville få kunskap om]

(SAG IV:62)

Informationsstrukturellt antas normalt att utbrytningskomplementet anger ett sakförhållande som förutsätts vara bekant för lyssnaren, men däremot inte om vad eller vem som sakförhållandet gäller (jfr SAG I:235). Så är åtminstone fallet när utbrytningen används kontrastivt (jfr exempel (5) nedan) men däremot knappast i samma utsträckning när det utbrutna ledet representerar känd information (som i exempel (6)) eller när utbrytningskonstruktionen i sin helhet innehåller ny information och det utbrutna ledet utgörs av satsens maximala fokus (se exempel (7)). För en ingående diskussion av utbrytningskonstruktionens pragmatik i svenskan hänvisar jag till Huber 2002, varifrån nedanstående exempel också är hämtade:

- (5) Det är *Peter* som kommer. [I en kontext där man utgår från att Paul kommer.]
- (6) Peter är min bästa vän. Det var *han* som hjälpte mig när jag var sjuk.
- (7) Det var *för tre år sedan* som Sverige fick en ny statsminister.

Utbyteskomplementet utgörs i nusvenskt standardspråk normalt av en relativ bisats. SAG (IV:514 ff.) betraktar därför utbyteskonstruktionen som en särskild typ av relativ satsfogning. På samma sätt som i attributiv användning har relativsatsen i utbyteskonstruktion ett underförstått led med ett korrelat i matrissatsen. I utbyteskonstruktionen svarar detta korrelat mot det utbrutna leDET. Relativsatsens underförstådda led kan i utbyteskonstruktion fungera såväl nominalt, predikativt som adverbialt:

- (8) a. Det var hans bror som skulle komma.
- b. Det var ifrån Kalmar (som) han kom.
- c. Det är framför allt flitig (som) han är.
- d. Det är springa fort (som) han kan.
- e. Det var därför att storföretagen tryckte på som beslutet kom så snabbt.
- f. Det var sin bror han skrev till.
- g. Det var varandras mammor de tyckte mest illa om.
- h. Det var honom jag ville prata med.
- i. Det var av henne han absolut ville ha en bild.

(SAG IV:514)

Som framgår av exemplen ovan kan den relativa bisatsen inledas av *som* men kan också sakna inledare under förutsättning att det inte är satsens subjekt som är underförstått. Dessutom nämner SAG (IV:516) att vissa språkbrukare accepterar relativa satsbaser som inledare av utbyteskomplement:

- (9) a. Det var statsministern {som/vilken} hade lovat att förrätta akten.
- b. Är det din syster vars barn är på bild i tidningen?
- c. Är det (i) Solna där din arbetsplats ligger?
- d. Är det (till) den trädningen dit vi ska gå?

SAG (IV:517) nämner också att utbyteskomplementet kan inledas av *att*. Denna användning förekommer enligt SAG endast när det utbrutna leDET

svarar mot en adverbial funktion och är begränsad till sydsvenskt regionalt språkbruk:

- (10) Det är {inte så ofta/inte alltid/sällan} att jag dricker kaffe.

Eftersom utbrytningskomplement i sydsvenskt regionalt språkbruk förefaller skilja sig från standardnormen ska jag här låta dessa stå i centrum för mitt intresse, och jag ska därför i nästa avsnitt närma mig utbrytningskomplementen från en sydsvensk utgångspunkt.

Sydsvenska utbrytningskomplement

I sin studie "Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket" nämner Bergman (1941) att utbrytningskomplement i sydsvenskt talspråk kan inledas av *att* och återger bl.a. ett exempel från Skåne där det utbrutna ledet svarar mot ett tidsadverbial: "det är endast ytterst sällan att han kommer rusig hem" (s. 173). Bergman, som baserar sina slutsatser på frågelistvar till informanter från bl.a. Skåne, Blekinge, Halland, Bohuslän, Småland, Gotland, Västergötland och Östergötland, framhåller att de flesta sagespersonerna avvisar konstruktionen men påpekar att den har accepterats av informanter från trakterna av bl.a. Malmö, Lund, Ystad och Kristianstad. Till samma fråga återkommer senare Lombard (1945) som visar att en utbrytningskonstruktion i ett nyhetstelegram återges med ett utbrytningskomplement inlett av *som* i huvudstadstidningarna (*Dagens Nyheter* och *Stockholms-Tidningen*), medan samma telegram i den skånska pressen (*Helsingborgs Dagblad*, *Lunds Dagblad* och *Skånska Dagbladet*) innehåller ett utbrytningskomplement som inleds av *att*:

- (11) a. För oss och för er är det med evig skam som
vi måste som åskådare åse försvaret av Rom.
(DN 1944-02-01)
- b. För oss och för er är det med evig skam att vi måste som
åskådare åse försvaret av Rom.
(SkD 1944-01-31)

Lombard, som genomgående har en mer snäv sydvästskaansk horisont¹, anför även några ytterligare exempel som han noterat i regionalt språkbruk (*Det var idag att jag gjorde det; det är inte mycket att det läcker* [om en ledning ur vilken vatten droppvis sipprade]). Han kommer till slutsatsen att det sydsvenska språkbruket vad beträffar inledningen av utbrytningskomplement huvudsakligen överensstämmer med det uppsvenska med undantaget att sydsvenska utbrytningskomplement också kan inledas av *att*

---

¹ Lombard (1945:2) nämner inledningsvis att han utgår från "några egna iakttagelser" av drag hos "riksspråks- (dvs. icke folkmåls-)talande sydsvenskars tal, särskilt bildade skåningars från Lund (och Malmö)".

"i vissa till adverbialsfallet hörande typer av meningar" – något som i övrigt "i våra dagar icke normaliter [är] brukligt i bildat språk" (Lombard 1945:64).

Innan jag fortsätter att vidare diskutera sydsvenska utbrytningskomplement som genom valet av inledare skiljer sig från standardnormen vill jag dock understryka att även i sydsvenskt regionalt språkbruk kan utbrytningskomplement – precis som i standardspråket – inledas av *som* eller sakna inledare:

- (12) a. de va l'ajf [Leif] såm p`asa dåm
 b. de va d`å: di får-d`arva m`a:gana på saj
 (Landskrona stad; Åkerlund 1979:514, 519)

I *Ordbok över Sveriges dialekter* (OSD, ²att) framgår att *att* kan användas som inledare av utbrytningskomplement i svenska dialekter. När det utbrutna ledet svarar mot ett adverbliellt uttryck med betydelsen 'nästan inte', som t.ex. *knappt* eller *nätt och jämt*, ger OSD exempel på *att*-inledda utbrytningskomplement från Västergötland respektive Uppland, men det framhålls att konstruktionen är belagd på spridda ställen:

- (13) a. Dä va knappt at dilifanjsen (kom fram)
 (Vg; OSD:177)
 b. (När man lade ner den stora aspen) °så var e nära på ätt ela såga (hela sågen) ramla ikull
 (Ul; OSD:177)

SAG (IV:169) nämner också denna möjlighet men betecknar konstruktionen som en satsfogning som "liknar utbrytning". Mot en analys som utbrytning talar visserligen det faktum att *som* i detta fall knappast verkar accepteras av språkbrukare i någon högre utsträckning; vid sökningar i Språkbanken har jag endast funnit en handfull exempel på satsfogning med *som* efter *knappt* (se exempel (14)).² Eftersom konstruktionen svarar direkt mot en parafras utan utbrytning (jfr (15a) och (15b)) väljer jag dock i linje med OSD att betrakta denna satsfogning som ett exempel på utbrytningskonstruktion.

- (14) a. det är knappt som man vågar svälja
 (Bloggmix 2005)
 b. det är knappt som man hinner något alls
 (Bloggmix 2011)

- (15) a. Det är knappt att jag kan tro det.
 (SAG IV:169)

---

2 En sökning i Språkbankens korpus *Sociala medier* (2019-03-28) ger 32 träffar på satsfogning med *som* efter *knappt* mot 1 713 träffar på motsvarande satsfogning med *att*.

- b. Jag kan knappt tro det.

En mer begränsad geografisk utbredning har enligt OSD däremot *att*-inledda utbrytningskomplement när det utbrutna ledet motsvarar en annan adverbial betydelse än *knappt* eller *nätt och jämt* eller liknande. OSD anger att *att* i denna användning är begränsad till Götaland och ger här exempel från Skåne och Öland (s. 177):

- (16) a. De va titt (ofta) ad en pi`njje (pinne) jikk itu´
(Skåne)
b. °De va bärra fårr plase´r (för ro skull) ad ja skoja litta
(Skåne)
c. De va´ int alti att de to (vara på ålskinnet)
(Öland)

Kompletterande excerperingar som jag har gjort i samlingarna till *Ordbok över Sveriges dialekter* (OSDs)³ har givit några ytterligare exempel. Återigen är det fråga om utbrytningar av adverbiala led, precis som illustrerades i (16):

- (17) a. ja kan ente si viked aur [vilket år] de va ad de
brände (Hjärnarp, Bjäre hd)
b. de e tit [ofta] ad katana kryva in po [loftet]
(Vanstad, Färs hd)
c. de ä inte tiet [inte ofta] att de ä så skarpa
vinta när vinnen ä sönnan ...
(Jämshög, Listers hd)

Även Åkerlund (1979:517) ger exempel från Landskrona på ett utbryningsskomplement som inleds av *att* men noterar att det är fråga om ett ”specialfall”:

- (18) de va i g´år at de bl´e: li:te m`yke
(Landskrona stad)

Också i Åkerlunds exempel rör det sig om utbrytning av ett adverbialt led, och så är fallet även när det gäller de två exempel på *att*-inledda utbrytningskomplement som Jörgensen (1978:110) återger från Talsyntax’ inspelningar i Borås:

- (19) a. men de kan väl vara mycke / genom vänner å
bekanta att dom / tror att de e så lätt å komma
in här.

---

3 Exempel från OSDs och SVDD återger jag i (delvis) normaliserad form.

- b. de e väl mer om / de e nån som bor i samma hus liksom att man kan få / liksom / intryck utav andra

När det utbrutna satsledet har en annan ursprunglig funktion än adverbial förefaller emellertid bruket av *att*-inledda utbrytningskomplement vara mer geografiskt begränsat. OSD anför enbart ett exempel från Skåne och anger att konstruktionen där är sällsynt:

- (20) De e kånstia ho`ed (huvuden) ad di kan ha`
(Sk; OSD:177)

I den diskussion av utbrytningskomplementens inledning som Bergman (1941) och Lombard (1945) för nämns som utmärkande för sydsvenskt regionalt språkbruk endast växlingen mellan *att* och *som*. I Skåne förekommer det dock även att utbrytningskomplement inleds av *där*:⁴

- (21) a. de va h`on dä:r st`a:rtä af`ä:ren
b. nu: e: de ba:ra m`ides-jesten dä:r v`entar
c. de e vel j`östa dar ha:r färt`elt de
d. så var de j`a:, dar f`ik den
e. va de d`u: elär j`a: dar skole pasa sk`årpårna [yttrat skämsamt till en person som tycks glömma sitt uppdrag vid ugnen]
f. va de fl`ikan dar d`o:g
g. de va h`on dar s`a: de
(Landskrona stad; Åkerlund 1979:522 f.)

Som framgick av exempel (9c) ovan (*Är det (i) Solna där din arbetsplats ligger?*) förekommer det även i standardspråket att utbrytningskomplement inleds av *där*, men till skillnad från standardspråket fungerar *där* i sydsvenskt regionalt talspråk inte som satsbas med adverbial funktion i utbrytningskomplementet utan svarar istället närmast mot en subjunktion utan egentlig adverbial betydelse.⁵ Det ska också framhållas att i de fall då *där* är ett fullvärdigt rumsadverb som uppbar funktionen som satsbas i utbrytningskomplementet har bisatsen ett underförstått adverbialt led. När däremot *där* i skånemålen inleder ett utbrytningskomplement på det sätt som

4 Även *här* kan inleda utbrytningskomplement på ett liknande sätt:

(i) de e en r`ä:li m`asa l`ö:v har ha:r k`åmet (Landskrona stad; Åkerlund 1979:526)

5 Det finns en glidande skala mellan å ena sidan standardspråkets fullvärdiga adverbiala betydelse och å andra sidan den mer allmänna innebörden hos *där* i skånemålen. I exempel som (i) kan inte den adverbiala betydelsen sägas vara helt förlorad även om *där* samtidigt närmast svarar mot en subjunktion med mer allmän betydelse:

(i) a. e de fre:drik v`äg dar g`ä:r (Landskrona stad; Åkerlund 1979:523)
b. de e ju en student där går (Färingtofta, N. Åsbo hd; SVDD)

illustreras i (21) är bisatsen subjektlös; det finns med andra ord ett underförstått subjekt i bisatsen.

Variationen i utbrytningskomplementens inledning är inte på något sätt unik för de sydsvenska dialekterna. Enligt Ivars (2010:226) är det ”rätt vanligt” i Sydösterbotten att bisatser som inleds av *he* (motsvarande *det* i standardspråket) fungerar som utbrytningskomplement:

- (22) a. Nå he va oå: tappadreck he di laga tå
(Närpes)
'Nå, det var av tappat dricka [svagdricka] som de lagade (dricksvällingen) då'
- b. Så va e nu tå: tå he ja tjena (Lappfjärd)
'Så var det nu där då som jag tjänade.'

Återigen är det fråga om konstruktioner där de utbrutna leden svarar mot en adverbial funktion.

I detta avsnitt har jag behandlat utbrytningskomplementets inledning från ett regionalt perspektiv. Resonemanget kan sammanfattas enligt följande: utbrytningskomplement som inleds av *att* förekommer i första hand då det utbrutna ledet svarar mot en adverbial funktion. I satsfogningar av denna typ framstår konstruktionen inte alls som begränsad till de skånska dialekterna utan verkar tvärtom utöver Skåne kunna beläggas både i Blekinge och på Öland men också i Västergötland. Helt begränsad till utbrytningar av adverbiala satsled är emellertid inte heller de *att*-inledda utbrytningskomplementen. När det gäller utbrytningar av satsled som svarar mot andra funktioner än adverbiala förefaller däremot bruket vara strikt begränsat till skånemålen. En likande regional begränsning tycks gälla vad beträffar möjligheten att inleda utbrytningskomplement med ett *där* som har en svag adverbial betydelse och därigenom närmast erinrar om en subjunktion.

Nordisk utblick

Jag redogjorde inledningsvis för hur utbrytningskomplementen i svenskt standardspråk vanligen inleds av *som* eller saknar inledare. I detta avseende skiljer sig därmed svenskt standardspråk från de övriga nordiska fastlandsspråken. I både danskan och norskan kan nämligen utbrytningskomplementen också inledas av *at*. I norska gäller att relativsatsen kan inledas av *at* när det utbrutna ledet svarar mot ett adverbial (NRG:1090), medan *at* i danska kan användas som inledare när det utbrutna ledet inte är subjekt (GDS:1791):

- (23) a. Det var i går (at) du sa det.
b. Det var i Oslo (at) hun studerte jus.

- c. Er det på denne måten (at) du vil vi skal bli venner igjen?
(NRG:1090)

- (24) a. det er her (at) han bor for tiden
b. det er med beklagelse (at) vi må sende afbud
c. det er den cykel (at) du skal reparere
(GDS:1792)

Utöver *at* förekommer i danska även *der* som inledare av utbrytningskomplement. *Der* kan användas vid utbrytning av led som svarar mot subjekt och inleder därmed utbrytningskomplement bestående av subjektlösa bisatser:

- (25) a. det er min bil der er punkteret
b. det er jer der betaler gildet
(GDS:1790 f.)

Vad gäller de nordiska öspråken alternerar i färöiska *at* med subjunktionerna *sum* och *ið* som inledare av utbrytningskomplement, och precis som i norska är det vid utbrytning av adverbiala led som utbrytningskomplementet kan inledas av *at* (Sandqvist 1980:80):

- (26) a. Sára kendi, at tað var henni, ið alt hvíldi á ...
b. Tað er hin serligi William Heinesen, sum mær dámar.
(Sandqvist 1980:83)

- (27) a. Tað er bara við samráðingum, {sum/at} friður verður á Balkan.
b. Tað er, tá pínan herjar, {sum/at} hon heldur vil liggja.
c. Tað var fyri at fara {sum/at} eg fekk pengar.
(Petersen 1999:17)

I isländska förekommer däremot ingen variation på denna punkt utan utbrytningskomplement inleds genomgående av *sem* oavsett om det utbrutna ledet svarar mot ett satsled med adverbial funktion eller inte (Thráinsson 2007:359):

- (28) a. Það var lítið lamb sem María sá.
b. Það var í ruslafötunni sem nemendurnir fundu smjörið.

Efter denna korta utblick ska jag nu sätta in de sydsvenska utbrytningskonstruktionerna i ett nordiskt sammanhang. Det står då klart att möjligheten att inleda ett utbrytningskomplement med *att* vid utbrytning av adverbiala led inte är något unikt för sydsvenskt regionalt språkbruk utan tvärtom har en direkt parallell i motsvarande konstruktioner i norska, danska och färöiska. Skånemålen åtminstone sporadiska möjlighet att låta ett utbrytningskomplement inledas av *att* vid utbrytning också av andra satsled än adverbiala motsvarar vidare direkt det danska systemet. Precis som i danskan kan också skånemålen inleda utbrytningskomplement med *där* när det utbrutna ledet svarar mot ett subjekt.

I detta avsnitt har jag satt de sydsvenska utbrytningskonstruktionerna i relation till motsvarande konstruktioner i andra nordiska språk. I nästa avsnitt går jag vidare med en kort tillbakablick på utbrytningskomplementets inledning i tidigare skeden av svenskans historia.

Utbrytningskomplementet i äldre svenska

I äldre svenska kunde utbrytningskomplementet inledas på flera olika sätt. Utöver *som* (se exempel (29) nedan) förekom även *där* och *att* som inledare. När det gäller utbrytningskomplement som inleds av *där* kan det konstateras att dessa i äldre svenska kunde uppträda då det utbrutna ledet svarade mot en adverbial funktion (jfr SAOB D 2521), men också – precis som i nutida skånemål – kunde inleda en subjektlös bisats (se exempel (30) nedan). Vad beträffar utbrytningskomplement som inleds av *att* var det enligt SAOB (A 2621) tidigare möjligt när det utbrutna ledet svarade mot en adverbial bestämning (som i exempel (31) nedan) – något som vid förra sekelskiftet däremot ansågs mindre brukligt och i synnerhet vardagligt.

- (29) Nu æn þæt ær bondans son sum drap
(ÖgL: DB V)
- (30) thz war litith ther bleff obrwnnit
(EK:104)
- (31) a. Och war thå med stoor nöödh at han kunde komma til at predika i gen (c. 1540)
b. Det är med rätta at man nämner Genua för la Superba (1773)
c. Jag vet icke, om det är med flit att W. Scott nästan alltid låter det väsentliga intresset falla på bipersonerna. (1823)
(SAOB A 2621)

Sammantaget överensstämmer därmed användningen av *att*-inledda utbrytningskomplement i äldre svenska med de förhållanden som råder i dagens norska och färöiska: när det utbrutna ledet svarar mot en adverbial

funktion i bisatsen kunde *att* växla med *som*. Dessutom kunde utbrytningskomplement i äldre svenska inledas av *där* på samma sätt som i dagens skånska dialekter.

Utbrytningskonstruktionens struktur

I föregående avsnitt har jag uppehållit mig vid utbrytningskonstruktioner som inleds på ett för svenskt standardspråk främmande sätt. En central fråga är naturligtvis hur sådana satsfogningar ska analyseras. Mot bakgrund av att SAG (IV:514) betraktar utbrytningskonstruktionen som ett särskilt slag av relativ satsfogning är de bisatser som inleds av *att* då av särskilt intresse. I ljuset av SAG:s analys kan det förstås ifrågasättas om de satsfogningar som jag har behandlat i denna studie överhuvudtaget representerar utbrytningskonstruktioner. Jag vill då framhålla att det finns strukturer som erinrar om utbrytningskonstruktioner och där parafrastr med *som* är tänkbar men där det däremot inte går att konstruera någon direkt parafrastr utan utbrytning (se exempel (32c)):

- (32) a. Var det länge sedan att ni beställde bil?
(Lombard 1945:62)
b. Var det länge sedan som ni beställde bil?
c. *Beställde ni bil länge sedan?

Satsfogningar som (32a) har ibland inkluderats i diskussionen av de sydsvenska utbrytningskomplementen. De påminner visserligen om utbrytningar men är inte begränsade till sydsvenskt regionalt språkbruk utan förekommer även i standardspråket (jfr SAG IV:601ff.). Exempel som (32a) skiljer sig också från utbrytningskonstruktioner genom att bisatsen är renodlat temporal och inte innehåller något underförstått led.

Om vi bortser från exempel som (32a) vill jag dock hävda att de satsfogningar med *att* som jag har behandlat ovan representerar utbrytningskonstruktioner. Först vill jag peka på att *att* i sydsvenskt regionalt språkbruk genomgående kan parafrastras med standardspråkets *som*. Vidare vill jag framhålla att det också för de strukturer som jag har diskuterat här också är möjligt att parafrastras satsfogningarna utan utbrytning:

- (33) a. det var i går att det blev lite mycket → det var i går som det blev lite mycket
b. det var i går att det blev lite mycket → det blev lite mycket i går

Min slutsats är därmed att de *att*-inledda bisatserna i de strukturer som jag diskuterat här representerar utbrytningskomplement. Frågan inställer sig då hur dessa utbrytningskomplement ska analyseras (jfr Sandqvist 1980:80f.).

Ett alternativ är att betrakta dem som relativsatser. Ett annat alternativ är att på grundval av bisatsinledarens form föra samman dem med andra bisatser inledda av *att* och betrakta dem som narrativa bisatser (*att*-satser).⁶ Med det förra alternativet måste man acceptera att relativsatser inte bara kan inledas av subjunktionen *som* (eller av en relativ satsbas) utan även av den basala subjunktionen *att*. Med det senare alternativet blir konsekvensen att utbrytningskonstruktionen inte alltid kan betraktas som en typ av relativ satsfogning. Dessutom kommer med det senare alternativet oinledda bisatser (se exempel (34) nedan) att vara formellt tvetydiga: de kan antingen betraktas som oinledda relativsatser eller som oinledda narrativa bisatser:

- (34) de va ju: `alri han j`emra saj
(Landskrona stad; Åkerlund 1979:514)

I sin diskussion av syntaktiska drag i sydösterbottniska dialekter väljer Ivars (2010) det senare alternativet och betraktar följaktligen utbrytningskomplement som inleds av *som* som relativa bisatser medan utbrytningskomplement som inleds av *he* (motsvarande standardspråkets *det*) betraktas som narrativa bisatser.

Jag vill dock här argumentera för att utbrytningskomplementet genomgående ska betraktas som en relativ bisats – oberoende av hur den inleds. Mitt huvudsakliga argument för detta ställningstagande är att *att* i skånska dialekter kan uppträda också i inledningen av andra relativa satser – då tillsammans med *som*:

- (35) a. Där såm ad Jansen bor nu
b. En gammal gobbe såm ad bodde här
(Sk; OSD:177)
- (36) a. där som ad Helena hon bodde
(Brunnby, Luggude hd; OSDs)
b. ente som ad ja ved
(Grevie, Bjäre hd; OSDs)
c. de lilla hused som ad smen han bygger
(Burlöv, Bara hd; OSDs)

Som Stroh-Wollin (2002) har diskuterat används även i vissa danska dialekter *som* i kombination med *at* i relativsatser. Det skånska bruket är dock inte direkt parallellt med det danska. I skånska dialekter kan – såsom

---

6 Ett tredje alternativ är att i linje med Jörgensen (1978) urskilja en särskild bisatstyp: *utbrytningsbisatser*. Denna bisatstyp kan då enbart fungera som utbrytningskomplement i utbrytningssatser.

illustreras i (35b) – både *som* och *att* förekomma tillsammans om bisatsen är subjektlös. I danska kan däremot pleonastiskt *at* inte användas tillsammans med *som* om bisatsen är subjektlös; i sådana fall måste istället *der* användas – antingen ensamt tillsammans med *som* eller i kombination med *som* och *at*.⁷

- (37) a. *den fyr som at traf hende
b. den fyr som der traf hende
c. den fyr som at der traf hende

(Stroh-Wollin 2002:71)

Avslutning

Syftet med denna artikel har varit att belysa hur utbrytningskomplementet i sydsvenskt talspråk kan ha en vidare repertoar av inledare än i standardspråket. Det har framgått av min diskussion att utbrytningskomplement kan inledas av *att* om det utbrutna ledet svarar mot ett adverbial i sydsvenskt regionalt talspråk – liksom i norska, färöiska och äldre svenska. När utbrytningskomplementet har ett underförstått led med annan ursprunglig funktion än adverbiell är däremot inledning med *att* mer snävt regionalt begränsad och förutom i danska helt begränsad till skånemålen. Så verkar för övrigt också vara fallet när utbrytningskomplementet inleds av ett *där* utan någon adverbiell funktion som satsbas i bisatsen. Även i detta fall finns dock en tydlig länk mellan dagens skånska dialekter och äldre svenskt skriftspråk.

Med utgångspunkt från de sydsvenska utbrytningskomplementen har jag avslutningsvis också fört en mer allmän diskussion om utbrytningskonstruktionens struktur, och jag har argumenterat för att utbrytningskonstruktionen ska betraktas som en särskild sorts relativ satsfögning oberoende av utbrytningskomplementets inledare.

Källor och litteratur

Bergman, Gösta (1941), "Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket". *Arkiv för nordisk filologi* 56, s. 125–250.

---

7 Kombinationen av *som* och *att* i skånemålen har däremot en direkt motsvarighet i isländskt talspråk där *sem* och *að* kan kombineras även om bisatsen är subjektlös (Stroh-Wollin 2002:74):

(i) bókin sem að liggur á borðinu ...

- Bjerre, Birger (1935), "Tvåsetsordstäv och *het*-konstruktion". *Arkiv för nordisk filologi* 51, s. 1–68.
- EK = *Erikskrönikan*, utg. av Rolf Pipping (1963). (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 68.) Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- GDS = Erik Hansen & Lars Heltoft (2011), *Grammatik over det danske sprog*. København: Det danske Sprog- og Literaturselskab.
- Huber, Stefan (2002), *Es-clefts und det-cefis. Zur Syntax, Semantik und Informationsstruktur von Spaltsätzen im Deutschen und Schwedischen*. (Lunder germanistische Forschungen 64.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Håkansson, David (2012), "Relativkomplex eller pseudosamordning? Om relativsatsliknande konstruktioner utan som i sydsvenskt talspråk". *Språk & stil* 22:2, s. 62–92.
- Ivars, Ann-Marie (2010), *Sydösterbottnisk syntax*. (Studier i nordisk filologi 84.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Jørgensen, Nils (1978), *Underordnade satser och fraser i talad svenska. Funktion och byggnad*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 10.) Lund: Ekstrand.
- Lombard, Alf (1945), "Sydsvenska och uppsvenska. Bidrag till en jämförelse mellan två former av svenskt riksspråk". *Arkiv för nordisk filologi* 60, s. 1–72.
- NRG = Jan Terje Faarlund, Sven Lie & Kjell Ivar Vannebo (1997), *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- OSD = *Ordbok över Sveriges dialekter*. Band 1. Häfte 3. ³Arsa–¹Back. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.
- OSDs = Samlingar till Ordbok över Sveriges dialekter. Tillgängliga via Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
- Petersen, Hjalmar P (1999), "Kloyvdir setningar". *Måltning* 26, s. 15–24.
- SAG = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Sandqvist, Carin (1980), *Studier över meningsbyggnaden i färöiskt skriftspråk*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 32.) Lund: Ekstrands.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (1898–). Lund: Gleerups.
- Stroh-Wollin, Ulla (2002), *Som-satser med och utan som*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 58.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- SVDD = Syd- och västsvensk dialektdatabas. Tillgänglig via www.sprakochfolkminnen.se.
- Thráinsson, Höskuldur (2007), *The Syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Åkerlund, Walter (1979), *Nutida svenskt talspråk. Försök med nytt material, nya synpunkter, nya metoder. Tillämpning här på verben "vara" (va) och "är" (e) med en individuellt stark begränsning. Duplicerat manuskript. Ingår i samlingarna från Dialekt- och ortnamnsarkivets tidigare bibliotek i Lund, tillgängligt via Institutet för språk och folkminnen. [S. I–XI, 1–243 i tryck. Lund: Ekstrands.]*

ÖgL = *Samling af Sweriges gamla lagar* II. *Östgöotalagen*, utg. av H. S. Collin & C. J. Schlyter (1830). Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.